

Arany János és a debreceni Kollégium¹

Arany János és a Kollégium kapcsolata rövid ideig tartott, 1833 novemberétől volt az intézmény tógátus diákja, és 1836 februárjában hagyta el végleg a Kollégiumot, amely azonban már korábban is meghatározta Arany nevelődését, mivel a szalontai is résziskolái közé tartozott. „Mert e partikulák mind megannyi kollégiumok akartak lenni kicsinyben...”, (Arany 1907, 8) közvetítették a kollégiumi élet jó (és rossz) hatásait, s ha jelentős késéssel is, de eljuttatták ezekre a helyekre a kultúra töredékeit, amelyek Arany szellemi fejlődésének alapjait jelentették. A hatás mellett életutat is kínáltak, ám a felemelkedéshez nagy erőfeszítésekre volt szükség:

„... anyagi reményem, miért a praeceptorságot felvállalám, igen szegényül ütött ki. Hogy is ne? Rossz tartás mellett az egész évi jövedelem alig ment száz váltó forintra, s én nem tudtam ezzel gazdálkodni. Debreczenbe alig vittem annyit, hogy a beöltözés költségeit fedezhessem.” (Arany 1907, 8)

1834 márciusától egy évig Kisújszálláson, a Kollégium egy másik partikulájában vállalt ideiglenes tanítói állást.

„Török Pál a mostani pesti pap volt a rektor. Könyvtára a hazai és külföldi irodalmat válogatott munkákkal képviselte, s az szívesen megnyílt számomra. Olvastam éjjel-nappal, ha hivatalom engedte. Itt a hazai, főleg az új költői iskolához tartozó olvasmányaimat mindinkább kiegészítem.” (Arany 1907, 9)

Török Pál ajánlásának köszönhetően Debrecenben is támogatókra talált Sárvári Pál és mindenekelőtt Erdélyi József személyében. Erdélyi által, akinek leányát tanította, megélhetése is könnyebbé vált, de becsvágyó törekvéseiben is mellé-

¹ Az itt közölt írás a DRHE SCIENTIA AC EDUCATIO címmel 2017. április 5-én megrendezett konferencia keretében megtartott Arany János-teremavatáson elhangzott ünnepi beszéd szerkesztett változata.

álltak. Így szakadt félbe Arany kollégiumi pályafutása: az évszázados múltra visszatekintő, megalapozott jövő lehetőségét kínáló hivatás helyett a színészetet választotta.

„De én kalandos életpályáról ábrándozva, unni kezdtem az iskolai egyhangúságot, hosszallani a pályát, majd festő, majd szobrász vágytam lenni, a nélkül, hogy tudnám, mint kezdjek hozzá; végre 1836. februárban önként, minden anyagi vagy erkölcsi kényszerítés nélkül, odahagytam a kollégiumot, soha vissza nem térendő”. (Arany 1907, 9)

Röviden foglalkozik a szakirodalom ezekkel az évekkkel, és röviden tért vissza Arany is életének erre a szakaszára. Egyszer Gyulai Pálhoz 1855. július 7-én keltezett és a szakirodalomban sokat idézett önéletrajzi levelében, egyszer pedig a *Bolond Istók* című verses regényének 2. énekében, amelyet 1873-ban fejezett be, és amelynek Arany László óta szokásos az életrajzi olvasata. (Tarjányi 2010, 168)

Mindkét írás különösként mutatja be a debreceni eseményeket. A levél folyamatosan szembeállítja az iskola és a művészet világát, miközben egyiknek sem sikerül megfelelni, és egyik sem kínál olyan közeget, amelyben megnyugodhatna az önmagát kereső 17–19 éves fiatalember.

Bár röviden írt a diákéveinek eseményeiről, életének meghatározó fordulatként értelmezte az ekkor meghozott döntését, amely rövid időn belül hibának, tévedésnek bizonyult, s amely után az önmagára rótt büntetés, a lemondás, önkorlátozás időszaka következett.

Az 1833 novemberében kezdődő életszakasz 1836 augusztusában, a Szalon-tára való visszatéréssel ért véget, az iskolai évek, a színészet hónapjai együttesen jelentek meg az ígértes lehetőségek eltékozlásaként. A biztató jövő lelkesültsége és a csalódás, a veszteség érzése került szembe ezekben a visszaemlékezésekben:

„De a debreczeni társaságot egy színészi intrigue, nekem egész váratlanul, felbontotta, s ápril 1-én szétoszlott az, a nélkül, hogy hozzám valaki szólott vagy sorsomról intézkedett volna, kivéve, hogy HUBAY néhány ujonczot [...] együvé verbuoálván, az indulás perczében engem is megszólítottak, hogy követném sorukat. Nekem nem volt mit tennem. Haza öreg szüleimhez, kik belőlem papot

vártak? Vissza a kollégiumba, honnan oly magas reményekkel távozám? Ez mindkettő lehetetlennek tetszett előttem” (Arany 1907, 10)

„... a mellett az öntudat kígyói, szegény apám sanyarú nyugtalansága, martak éjjel-nappal. Magányosan bolyongék Sziget hegyein, az Iza partján, elmélkedtem, vezeklettem.” (Arany 1907, 11)

A levélben az elhallgatás fedte el a nyugtalanító válságot:

„Eddig van, barátom, életem ez első időszaka s itt következik a fordulat. Jelenlegi állásom, hol a külsőre is kell tekinteni, nem engedi, hogy életírásom teljes legyen. Ha meghalok, ám jegyezze föl a biograph – ha lesz. De neked megvallom, privátim! és te nem fogsz visszaélni bizalmammal.” (Arany 1907, 9.)

Ezt a részt Arany a következőképpen zárta le:

„E szakaszát életemnek csupán így szeretném összefoglalni: «Néhány havi sanyarú vándorlás s hányattatás után, mi életében forduló pontot képez, ugyanazon év nyarán, már Szalontán leljük őt, stb. – »” (Arany 1907, 11)

Nemcsak életében nem jelent meg ez a beszámoló, de az 1888–89-ben Arany László által kiadott *Hátrahagyott iratai és levelezése* kötetéből is hiányzik. (Arany 1889, 35–54)

A *Bolond Istók* 2. éneke viszont részletezte hőse kollégiumi életét, jellemformáló tapasztalatait. A Kollégiumról a 20–64. versszakban, a színészet hónapjairól a 64–108-ban írt, a művészet álmaitól, a múlttól való elbúcsúzás pedig a 109–120. versszakban jelenik meg. Ezekben a szakaszokban az elhallgatás a levéltől eltérően jelenik meg. Máshol be nem mutatott részleteket bont ki, például a 20. és a 21. versszakban:

*Hip-hop, édes lovam, te vén Pegaz!
Hozzuk szénánkat egy csapásra rendbe;
A mondaként is, úgy-e, szent igaz?
Egyszer "bekukkant Istók Debrecenbe":
Aligha ott nincs. No ni! rittig, az!
Ott ül szerényen a "bagoly" terembe.
(Ez egy fellegvár, egy magas Sion,*

*Mellyel dicsekszik a kollégiumom.)
Halvány, sovány alakját hosszú tóga
– Mint gyászlobogó a nyelét – fedí;
Nem látszik, hogy nagyon jól menne dolga.
Étvágya is több, mint betöltheti; –
Hagyján az éhség! a test földi szolgálta:
Lelkét dicsőség vágya kergeti,
S mindig valami olyanért sovárogo,
Mit nem tanítanak a tudós tanárok.*

De ironia, lefokozás, ellentmondások sora bizonytalanítja el a hős alakjának egységét. Hol számár, bolond, élehetetlen, aki sem diákként, sem színészként nem sokat ér – ezt cáfolja azonban, hogy jó eredményei, tanárai elismerése más, vagy akár ugyanabban a versszakban (pl. 31.)

*Tanúlni ugyan annyit a „tanárnak”
Iparkodott ő, „a becsületért”,
Hogy nem nevezték publice számárnak.
S elfújta hangosan, amit nem ért;
Jobb „calculusa” is alig egy párnak
Lón, mire az esztendő véget ért;
Azonban őt ez mind nem boldogítja:
Sőt, hogy időt lop, azt érzé, gyanítja.*

A debreceni éveket követő válsággal párhuzamba hozhatunk egy másik, jobban ismert, és hasonló szerkezetű válságkorszakot. Az 1849-es bukás megrázó kódtatásával kerül kapcsolatba a debreceni korszak a *Bolond Istókban* is.

Az 1849 utáni lírai költészet az eddigiekkel megfeleltethető módon ütközteti a boldog múlt lelkesültségét a jelen veszteségével. Először már 1849 őszén *A lantos* című versben, amely még éppen nem mutatja az ismertebb művek legfontosabb erényeit, de azokkal együtt olvasva jelentéssel telítődik ez a hiány. Az 1850 márciusában írt *Letésem a lantot*, az *Ősszel* 1850 októberéből, az évfordulók közelében elevenné váló emlékeket egyre kidolgozottabb költői eszközökkel idézik meg.

Az utóbbi vers bravúrosan felépített esztétikuma a költői szépség tehetetlenségét, szerepének elvesztését formálja meg. Ennek érdekében nyúl vissza a klasszikus költők Debrecenben megismert világához (Bolond Istók 2.29):

*Classicusokhoz épen szíve vonta:
Kedvence volt Horác, Virgil, Homér;
De szót hüvelyből nem örömet bonta,
Virágot nem tiport el a gyomér';
Ő az egésznek bátran nékironta,
Kileste, hol foly az a finom ér,
Melyen halad cselekvés, érzet, eszme –
Habár egy szócska néhol kárba veszne.*

Arany János a Kollégiumban ugyan rövid időt töltött, ezt az időszakot azonban meghatározónak mondhatjuk költészete szempontjából. Tanulmányainak és itt meghozott, sorsfordító döntésének eredményeképpen olyan erkölcsi és esztétikai értékrend formálódott ki benne, amely használhatónak bizonyult immár nemcsak az egyéni, hanem a nemzeti sors válságainak megszólaltatása során is.

IRODALOM

ARANY János (1889) *levelezése íróbarátaival*. Második kötet. Bp.

ARANY János (1907) *munkái*. V. kötet. s.a.r.: Riedl Frigyes. Bp.

TARJÁNYI Eszter (2010): *Az énkép iróniája – az önéletrajz játékossága*. In: HITES Sándor – TÖRÖK

Zsuzsa (szerk.): *Építész a kőfejtőben. Tanulmányok Dávidházi Péter hatvanadik születésnapjára*. Bp., 167–181.